

Prema urbanoj integraciji

Projektima obnove spomeničke baštine iz osamdesetih godina prošloga stoljeća omogućena su arheološka istraživanja nekoliko većih zona unutar povijesne jezgre Dubrovnika, pri čemu su povećane spoznaje o prošlosti urbanog prostora u cjelini, ali pitanje integracije tih arheoloških nalazišta propituje se do današnjih dana. Arheološka iskapanja u odnosu na konzervaciju¹ predstavljaju nepovratan i istodobno destruktivan proces. S druge strane pronađeni fragmentirani arhitektonski ostatci (arheološko nasljeđe) s dugotrajnom prisutnošću u tkivu grada, postaju potencijalni nositelji kognitivnih informacija, neprocjenjivi izvori za povijesna i urbanološka istraživanja. Arheološko nasljeđe, osim što predstavlja

informacijsku vrijednost u materijalnosti strukture i položaja, opipljivi je ostatak prošlosti, pojačava asocijacije i emocionalne reakcije te se smatra jednim od instrumenata za razumijevanje *duha mjesta* i prostornog identiteta pripadajuće mu društvene zajednice.

ZEHRA LAZNIBAT Provedbeni urbanistički plan stare gradske jezgre Dubrovnika iz 1986. godine istaknuo je važnost asanacije i revitalizacije kao dugotrajnog procesa unaprjeđenja povijesne gradske cjeline na načelima integralne zaštite. Promovirajući integralni pristup u izradi Plana, korištena je opsežna dokumentacija izrađena u dugogodišnjem sustavnom izučavanju grada. Stoga je u tadašnjim gradskim projektima propisana provedba arheoloških istraživanja, a poseban su izazov predstavljali arheološki zanimljivi lokaliteti vezani uz povijesne/razvojne procese grada i nadasve područja koja nakon potresa 1667. godine nisu ponovno izgrađena. Kao posljedni-

¹ *** *The Nara Document on Authenticity*. ICOMOS. 1994.

URBANA ARHEOLOŠKA NALAZIŠTA:

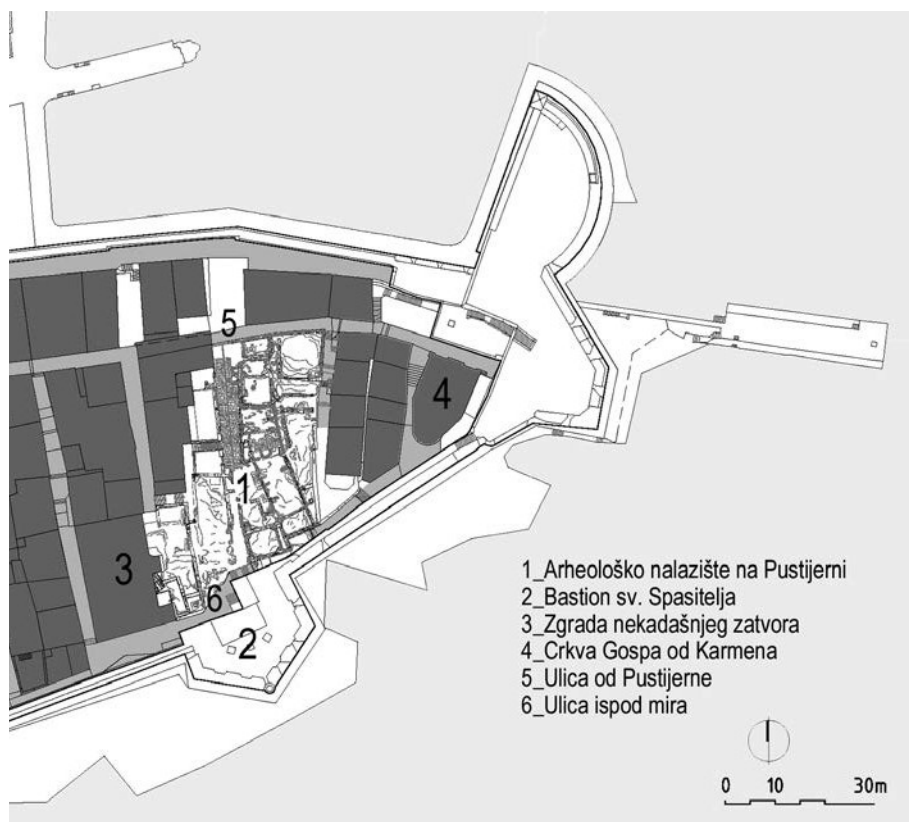
- 1 PUSTIJERNA,
- 2 OSNOVNA ŠKOLA MARINA
- GETALDIĆA
- 3 NA ANDRIJI

ca razvoja arheološke struke, a naročito na području terenskog dijela istraživanja, razvit će se metoda dokumentiranja i interpretacije, za razliku od ranijih iskopavanja usmjerenih prema prepoznavanju određenog *najmarkantnijeg* razdoblja.² Pa iako su obrađena arheološka nalazišta dala izvanredan rezultat i doprinos na planu urbane geneze povijesnog Dubrovnika, ostala su dugi niz godina dekontekstualizirana, bez prikladne namjene i odr-

žavanja, poprimajući tijekom vremena *patološki oblik* u tkivu grada.

Tri arheološka nalazišta *Pustijerna*, *Vrt školske zgrade Centar* i *Na Andriji*, istražena u kampanjama do početka 1990-ih, svjedoče o urbanoj povijesti Dubrovnika prije velikog potresa 1667. godine. Smještena u područjima različitih prostorno-razvojnih i funkcionalnih obilježja grada, sva navedena urbana nalazišta imaju povijesni i kontekstualni značaj za ukupnost gradskog prostora, a sagledavaju se kroz realizaciju započetih projekata na samim lokalitetima. Upravo na tim projektima i rezultatima njihove praktične provedbe, sagledavanjem fizičke očuvanosti arheoloških nalaza, moguće je propitivati različita pitanja konzervatorske metodo-

² Delonga, V., 1995: 1–28.

ARHEOLOŠKO NALAZIŠTE NA PUSTIJERNI, SITUACIJA; IZVOR: HABITAT D.O.O. DUBROVNIK

logije kao što su rekonstrukcija na arheološkim nalazištima, koncept autentičnosti i integriteta, pa i očuvanje nematerijalnih vrijednosti pripisanih tom nasljeđu.

Nakon potresa 1979. godine o rehabilitaciji Pustijerne, starog predjela uz gradsku luku, razmišljalo se kao o jedinstvenom urbanističkom zahvatu asanacije zapuštenog dijela grada za čiju su realizaciju provedene mikroubanističke analize,³ a program obnove propitivao se konzervatorskim i arheološkim istraživanjem koje se na položaju pretpostavljenog samostana sv. Tome odvijalo od 1984. do 1987. godine.⁴ Opsežnim arheološkim iskopa-

vanjem na površini od 1600 m² predočen je ustroj i kvalitativna različitost urbanog područja uređenog shemom srednjovjekovnih komunikacija, zasigurno reguliranih prije Statutarnih odredbi 1272. godine, i održanog sve do razornog potresa 1667. godine.⁵ Na Pustijerni, kao i na nekoliko drugih lokacija u gradu, zalječenje potresnog stradanja u 17. stoljeću ostvareno je uspostavljanjem terasa/vrtova u priređeno tkivo grada, što je ukupnom prostoru dalo vizualnu kvalitetu i posve novu kulturu gradskog života. Dakako, arheološka istraživanja pod recentnim košarkaškim igralištem razotkrila su površi-

³ Grujić, N.; Kušan, P. 1989: 166–179.

⁴ Rapanić, Ž., 1987.

⁵ Grujić, N., 1986: 7–39.

nu baroknog vrta i ispod njega ostatke i ruševine srednjovjekovno-renesansnog gradskog područja.

Arhitektonsko rješenje za revitalizaciju Pustijerne prihvaćeno je na međunarodnome arhitektonsko-urbanističkom natječaju (1988.), kada je predložena izgradnja stambenih blokova na srednjovjekovnoj matrici uz manju prostornu prilagodbu kasnijoj baroknoj situaciji oko bastiona Sv. Spasitelja. Nova izgradnja trebala je zadržati srednjovjekovnu parcelaciju te integrirati pronađenu fragmentiranu arhitektonsku strukturu kako bi zasvjedočila o povijesnom kontinuitetu, a oblikovanje blokova temeljilo bi se na *respektiranju složenosti, višeznačnosti i spomeničkoj kvaliteti Pustijerne*.⁶ Realizacija projekta zaustavljena je izbijanjem Domovinskog rata, premda se zacrtani pristup nastavio razvijati nizom projektantskih inačica. Problematičnost potencijalne izgradnje na arheološkom nalazištu na Pustijerni konačno je prepoznala promatračka misija UNESCO-a i ICOMOS-a 2015. godine, zahtijevajući u tom slučaju procjenu utjecaja na dobro svjetske baštine.⁷ Time bi istraženo arheološko nalazište doživjelo svojevrsnu kontrolu unutar urbanog konteksta, redefiniranje novonastalih urbanih i arhitektonskih odnosa, a davno zacrtani pristup zacijelo bi bio podvrgnut odgovarajućoj metodološkoj reviziji. Pozivajući se na načela suvremene konzervacije, restituciju toga urbanog nalazišta trebalo bi, dakle, usmjeriti na programe proizašle vrjednovanjem arheološkog naslijeđa osiguravajući mu pritom potrebne uvjete za očuvanje i prezentaciju unutar javnog prostora.

⁶ Skorup, J., 2010: 398–411.
⁷ *** 2015.

Osnovna škola Marina Getaldića u Pracetovoj ulici također je većim dijelom re-alizirana u poslijepotresnoj obnovi Dubrovnika,⁸ no planirani *arheološki vrt* kao sastavni dio školskog sklopa nije dovršen prema započetom programu. Obuhvat školskog sklopa unutar stambenog pravokutnog bloka uključivao je prizemlje renesansne palače stradale u potresu

OBRAĐENA ARHEOLOŠKA NALAZIŠTA OSTALA SU DUGI NIZ GODINA DEKONTEKSTUALIZIRANA, BEZ PRIKLADNE NAMJENE I ODRŽAVANJA, POPRIJAJUĆI TIJEKOM VREMENA PATOLOŠKI OBLIK U TKIVU GRADA

1667. godine i baroknu palaču na koju je sa zapadne strane u razini kata bila priključena vrtina terasa. I ovdje, kao na mnogim mjestima urušenih stambenih blokova, nakon velikog potresa nastaju terase s

vtrovima kao izraz domaće tradicije i umijeća njezinih graditelja da posredstvom stranih projekta arhitektonski osuvremene dubrovački prostor.⁹ Moglo bi se ustvrditi kako u recentnoj obnovi Dubrovnika nije u dovoljnoj mjeri bila prepoznata vrijednost tih povijesnih modela, gdje se unošenjem pejzažne sastavnice u tkivo grada interveniralo meko i slojevito. Čvrsto izgrađena urbana struktura tim je zahvatima zadržala prostorni okvir i matricu izgradnje, ali spontano je ili planski omogućen unos novih sastavnica koje su pružile novu kvalitetu u urbanom prostoru. Realizacija projekta osnovne škole podijeljena je tako u dvije faze – u prvoj se rješa-

⁸ Planić Lončarić, M.; Siladin, B.; Kranjc, M., 1989: 123–132.
⁹ Marković, V., 1990: 137–149.

ARHEOLOŠKO NALAZIŠTE NA PUSTIJERNI; FOTO: ANTUN BAČE

vala obnova i dogradnja školske zgrade, a u drugoj fazi obnoviteljski je zahvat proširen na prostor nekadašnjeg baroknog vrta s provedbom arheološkog istraživanja na površini od 950 m². Rezultati istraživanja pokazali su ostatke stambene četvrti srednjovjekovnog Dubrovnika.¹⁰ Za razliku od nalazišta na Pustijerni u arheološki istraženom vrtu podignuta je školska dvorana na *prepoznatljivoj matrici izgradnje grada, pronađenoj u temeljima arheoloških nalaza*,¹¹ dok se u njegovu južnom kraju plani-

rala uspostava *arheološkog vrta* u krugu školskog dvorišta. No takvim zahtjevom za očuvanjem utvrđenih vrijednosti nije postignut doprinos ni u arhitektonskom rješenju, pa ni u prezentaciji arheoloških nalaza. *Arheološki vrt*, kao sastavni dio edukacijskog programa koji je trebao povijesno dopuniti i estetski oplemeniti prostor škole, nije realiziran do kraja i danas je u stanju propadanja, neodržavan i izvan svake namjene.

Treće arheološko nalazište u ovom pregledu nalazi se na gradskom predjelu *Na Andriji* u jugozapadnom dijelu povije-

¹⁰ *** 1987.

¹¹ Planić Lončarić, M.; Siladin, B.; Kranjc, M., 1989.

sne jezgre Dubrovnika.¹² Najveće je to arheološko nalazište unutar gradskih zidina površine 2100 m², gdje su tijekom sustavnih arheoloških istraživanja (1989. – 1991.) pronađeni ostatci ženskih benediktinskih samostana sv. Andrije i sv. Marka (prvotno posvećen sv. Bartolomeju).¹³ Prostorni ustroj istraženog arheološkog predjela određuje središnja ulica smjera istok-zapad nastavljajući pravac današnje Strossmayerove ulice i Ulice od Rupa, a koja je razgraničavala samostanske sklopove. U arealu samostana pronađene su općinske jame za čuvanje žita (*fossae*), kasnosrednjovjekovni utilitarni prostor od osobite važnosti za grad.¹⁴ S početkom Domovinskog rata zaustavljeno je arheološko istraživanje, a nalazište je bez odgovarajućeg programa zaštite prepušteno propadanju. Društvo prijatelja dubrovačke starine, udruga građana koja skrbi o gradskim zidinama

Dubrovnika, od 2012. godine pokrenula je revizijska istraživanja i niz programa konsolidacije/konzervacije, prezentacije i održavanja arheološkog nalazišta *Na Andriji*. Svi poduzeti zahvati temelje se na interdisciplinarnoj suradnji s ciljem integracije arheološkog nasljeđa u suvremeni život grada. Osim toga, u postupak

zaštite nastoji se uključiti koncept upravljanja arheološkim nalazištem kako bi se povećanjem broja dionika osigurala pristupačnost i dugotrajna održivost.

Pitanje zaštite i očuvanja nepokretnog arheološkog nasljeđa *in situ* svrstava se među najkompleksnija pitanja konzervatorske teorije i prakse. Osnovne poteškoće proizlaze iz fragilnosti pronađenih arhitektonskih struktura / arheoloških nalaza, koji su nakon iskopavanja dodatno ugroženi od izlaganja vanjskim utjecajima. Osim toga, svi materijalni pokazatelji predstavljaju svjedočanstva o događajima/utjecajima na predmetnu strukturu od trenutka izgradnje, tijekom uporabe do njezina pronalaska, istraživanja, dokumentiranja i krajnje interpretacije/prezentacije. Takav jedinstveni *dokument* pruža mnoštvo informacija, a uslijed promjena u okruženju ili neodgovarajućeg tretmana obnove mogao bi biti nepovratno izmijenjen ili izgubljen. Pojednostavljeno, primarni cilj konzervacije u širem smislu obuhvaća postupke kojima se baština može proučavati, prikazati i učiniti dostupnom javnosti.¹⁵ Za arheološko nasljeđe to ima neposredan učinak na vizualnu čitljivost i napose autentičnost povijesne strukture koja se izražava oblikovanjem, materijalom, izradom i kontekstom (situacija i okolnosti pronalaska nalaza).¹⁶ Ono čemu treba težiti u integraciji urbanih arheoloških nalazišta, jest ostvarenje jedinstvenog programa integralne zaštite kojim se mogu uspostaviti prekinute materijalne i nematerijalne veze tih izdvojenih cjelina s okruženjem. U repertoaru konzervatorskih metoda zaštite primjenjivih na istražena arheološka nalazišta *in*

¹² Prema Provedbenom urbanističkom planu stare gradske jezgre Dubrovnika na tom se predjelu predlagala dogradnja doma za društvenu zaštitu odraslih osoba, alternativno hotel visoke kategorije, zahtijevajući stoga sustavna arheološka istraživanja. Od tih se planova odustalo nakon provedbe arheoloških istraživanja.

¹³ Žile, I., 1996: 279–295.

¹⁴ Laznibat, Z.; Obad Šćitaroci, M., 2018: 52–67.

¹⁵ Matero, F. G. 2008. <http://www.archaeological.org/pdfs/Matero.pdf> (21. 7. 2019.).

¹⁶ Jokilehto, J., 2006. <http://www.cecibr.org> (22. 7. 2019.)

situ izdvajaju se konsolidacija i konzervacija, restauracija, rekonstrukcija (anastiloza), različiti tipovi natkrivanja te ponovno zatrpavanje.

Ako projekte izgradnje na Pustijerni razmatramo iz današnje perspektive, moglo bi se reći da se radi o kontroverznoj *rekonstrukciji* u značenju kontinuiteta i dovršetka arhitekture gradskog područja. Prema ICOMOS-u rekonstrukcija (*reconstruction*) se definira kao vraćanje mjesta u ranije stanje, a od obnove (*restoration*) je razlikuje uvođenje novih materijala (Povelja iz Burre, 1999., 2013.). Unatoč ograničenju u teoriji konzervacije praksa često nalazi opravdanje za rekonstrukcije ruševina, i to najčešće u svrhu jačanja identiteta zajednice, simboličke vrijednosti u ambijentu, poboljšanja interpretaci-

ARHEOLOŠKO NALAZIŠTE U AREALU OSNOVNE ŠKOLE
MARINA GETALDIĆA U DUBROVNIKU; FOTO: ANTUN BAČE

je i potpore edukaciji, pomirenja nakon ratnih stradanja i sl. Međutim, u nastojanju za regulacijom pitanja rekonstrukcije istraženih arheoloških nalazišta iz rasprave je nužno isključiti tzv. recentne ruševine nastale uslijed posljedica rata ili prirodne katastrofe.¹⁷

Metoda rekonstrukcije, u smislu intervencije na arheološkim nalazima, općenito se smatra ekstremnim, radikalnim pristupom u obnovi jer se time gubi autentičnost i uništava integritet svjedočanstva, a sve rezultira gubitkom njegove vrijednosti. U *Međunarodnoj povelji o zaštiti i restauraciji spomenika i mjesta (Venecijanska povelja, 1964.)* toj je temi posvećeno posebno mjesto, gdje je, isključujući primjenu metode rekonstrukcije, dopuštena *anastiloza*, rekompozicija postojećih elemenata.

Ipak, *Povelja o zaštiti i upravljanju arheološkim naslijeđem* (ICAHM, Lausanne, 1990.) ima nešto tolerantiji pristup te dopušta rekonstrukciju u službi istraživanja i interpretacije arheološkog naslijeđa, ali bez umanjivanja arheološkog svjedočanstva i uz osiguranje autentičnosti naslijeđa. Međutim, ono što je osobito važno za dubrovačka arheološka nalazišta, ograničava se mogućnost izgradnje izravno na arheološkim nalazima.

Uspješna integracija arheološkog nalazišta u gradu, bez obzira na razinu intervencije u dozvoljenom rasponu konzervatorskih metoda, mora se zasnivati na cjelovitom poznavanju fragmentirane arhitektonske

¹⁷ Stanley-Price, N., 2009: 32–47.

GRADSKI PREDIO NA ANDRIJI; FOTO: ANTUN BAČE

strukture te razumijevanju njezina povijesnog i prostornog konteksta. Težište je da se urbanističkom planiranju i projektiranju pridruže različite istraživačke metode morfološke analize kako bi se spoznajem karaktera šireg gradskog područja te urbane uloge samog arheološkog predjela sagledali prostorni, društveni, ekonomski i svi drugi mogući aspekti za integraciju nepokretnog arheološkog nasljeđa. ■

LITERATURA

- Grujić, N. 1986. Dubrovnik – Pustijerna. Istraživanje jednog dijela povijesnog tkiva grada. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 10. Zagreb. 7–39.
- Grujić, N., Kušan, P. 1989. 19. Pustijerna. *Obnova Dubrovnika 1979. – 1989.* Zavod za obnovu Dubrovnika. Dubrovnik, 166–179.
- Jokilehto J. 2006. Considerations on authenticity and integrity in world heritage context. *City & Time* 2(1). Olinda. 1 str. <http://www.ceci-br.org> (pristupljeno 22. 7. 2019.).
- Laznibat, Z., Obad Šćitaroci, M. 2018. Gradski predjel „Na Andriji“ u povijesnoj jezgri Dubrovnika. Prostorni razvoj i urbanistička obilježja. *Prostor* 26 (1/55). Zagreb. 52–67.
- Marković, V. 1990. Kuća i prostor grada u Dubrovniku nakon potresa 1667. godine. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 14. Zagreb. 137–149.
- Matero, F. G. 2008. *Heritage, conservation, and archaeology: An introduction.* <http://www.archaeological.org/pdfs/Matero.pdf> (pristupljeno 21. 7. 2019.).
- Planić Lončarić, M., Siladin, B., Kranjc, M. 1989. 9. Osnovna škola „Miše Simoni“ Grad. *Obnova Dubrovnika 1979. – 1989.* Zavod za obnovu Dubrovnika. Dubrovnik. 123–132.
- Rapanić, Ž. 1987. *Arheološka istraživanja na Pustijerni 1984. – 1987.* Zavod za obnovu Dubrovnika. Dubrovnik.
- Skorup, J. 2010. Revitalizacija Pustijerne u Dubrovniku; Prijedlog modela 'raspršenog' hotela. *Prostor* 18 (2(40)). Zagreb. 398–411.
- Stanley-Price, N. 2009. The Reconstruction of Ruins: Principles and Practice. *Principles, Dilemmas and Uncomfortable Truths.* Ur. Richmond, A.; Bracker, A. Elsevier. London. 32–47.
- Žile, I. 1996. Novi nalazi predromaničke plastike u dubrovačkom kraju. *Starohrvatska spomenička baština. Radanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža.* Ur. Jurković, Miljenko, Lukšić, Tugomir. Zagreb. 279–295.
- *** *PUP Stare gradske jezgre Dubrovnika.* 1986. Zavod za izgrađivanje Dubrovnika. OOUR Prostorno planiranje i urbanizam. Dubrovnik.
- *** *Izveštaj o arheološkim istraživanjima u Vrtu Osnovne škole „Grad“.* 1987. Dubrovački muzej. Arheološki odjel Dubrovnik. Zavod za obnovu Dubrovnika. Dubrovnik.
- *** *The Nara Document on Authenticity.* ICOMOS. 1994.
- *** *Izvešće o reaktivnoj promatračkoj misiji UNESCO-a i ICOMOS-a Starom gradu Dubrovniku, Hrvatska od 27. listopada do 1. studenog 2015.* 2015.